

УДК94 (477. 54) «1991-2001»

Н. В. Дяченко

Харківський національний університет внутрішніх справ

**ВИСТАВКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ХАРКІВСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО МУЗЕЮ У 1991-2001 рр.:
ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ**

У статті на прикладі роботи Харківського художнього музею розглянуто зміни, які відбулися в національній культурі після проголошення Незалежності. З'ясовано, що трансформація політичної, а значить, і ідеологічної системи відкрила для представників культурної сфери принципово нові перспективи й можливості. Зроблено висновок про чималий внесок музею в культурне життя Харкова протягом зазначеного періоду, оскільки роботу цього закладу спрямовували на демонстрування виставок, що відповідають суспільним процесам.

Ключові слова: культура, заклади культури, музей, виставкова діяльність, культурні процеси в Україні.

В статье на примере работы Харьковского художественного музея рассмотрены изменения, которые произошли в национальной культуре после провозглашения Независимости. Определено, что трансформация политической, а, следовательно, и идеологической системы открыла представителям культурной сферы принципиально новые перспективы и возможности. Автором сделан вывод о большом вкладе музея в культурную жизнь Харькова на протяжении этого периода, так как его работа была направлена на демонстрацию выставок, которые соответствуют общественным процессам.

Ключевые слова: культура, заведения культуры, музей, выставочная деятельность, культурные процессы в Украине.

The article investigates the changes of national culture in the period after independence declaration on the example of Kharkiv Art Museum. Representatives of the cultural sphere obtained principally new prospects and possibilities due to the transformation of politic and ideological system. The author draws a conclusion that the museum made the extensive contribution in the cultural life of Kharkiv in this period because in its activity the Kharkiv Art Museum focused on exhibitions representing social processes.

Keywords: culture, cultural institutions, museum, exhibition activity, cultural processes in Ukraine.

На початку 90-х років XX ст. проблеми, з котрими зіткнулася Україна (перехід до ринкових відносин, економічна криза) значно вплинули на сферу культури, яка тільки пристосовувалася до нових умов. За цих обставин постало питання, наскільки культурна галузь готова до ринкової боротьби за читача, слухача, глядача. Серед українських дослідників, які зверталися до цієї теми, науковий і практичний інтерес становлять роботи О. А. Гриценка [7], І. Дзюби [4], Л. М. Кононенка [6] та інших. Мета нашої статті – розглянути ті зміни у виставковій діяльності, що дали змогу закладам культури бути конкурентоспроможними в нових історичних реаліях. Так, Харківський художній музей, який є одним із найстаріших музейних закладів України (створений ще 1805 року), продовжив популяризувати культурну спадщину й у складних економічних умовах 1990-х рр. Слід зазначити, що Харківський художній музей (далі – ХХМ) є музейним комплексом, до складу якого також входять Музей народного мистецтва Слобожанщини і Пархомівський історико-художній музей (з 2009 року – художній музей ім. П. Ф. Луньова). Своє дослідження ми обмежимо тільки експозиційною роботою ХХМ. Джерельною базою

дослідження стали «Книга обліку виставок», «Книга відгуків» та періодичні видання за 1991–2001 рр.

Згідно з «Книгою обліку виставок», Харківський художній музей за зазначений період провів 378 виставок [12]. З них 187 експозицій репрезентували роботи із зібрання ХХМ – як вернісажі, що відбулися в експозиційних залах музею, так і пересувні виставки. Виставки з музейної колекції, яка нараховує близько 30 тис. експонатів, репрезентували народне, класичне та сучасне мистецтво (за видами мистецтва – малярство, графіка, скульптура, декоративно-ужиткові твори). Щодо 111 виставок, організованих у залах ХХМ, можна сказати, що на їхньому прикладі видно, як змінилася виставкова політика порівняно з комуністичною добою [12]. На думку сучасних дослідників, «такі зміни проявляються, зокрема, в різноманітних практиках використання тих чи інших елементів історичної й культурної спадщини як засобу згуртування спільноти навколо нового національного чи політичного проекту, виховання модерної національної свідомості» [7, с. 124]. Наприклад, позитивною тенденцією стало повернення до імен, забутих за радянських часів. Передусім це стосується представників українського авангарду, чия діяльність розквітнула в 1910–30-ті роки, хоч згодом її придушив сталінський репресивний апарат. Так, 1994 року відбулася виставка «Графічна школа І. Падалки. Харків. 1920-ті роки», присвячена столітньому ювілею видатного художника, розстріляного в 1930-ті рр. Оскільки він займався не лише творчою, але й педагогічною діяльністю (викладав у Харківському художньому технікумі), то на виставці експонували й роботи його учнів О. Довгаля, Б. Бланка, М. Фрадкіна, які згодом стали визнаними майстрами [3]. Загалом такі проекти допомагають відтворити великий пласт української художньої культури, а ще переосмислити ключові історичні події.

Новим явищем у діяльності музею стала й увага до сакральної тематики, яку в роки тоталітаризму замовчували. Так, на виставці «Вічні істини» (1991) демонстровано 110 живописних і графічних творів на релігійну тему українських, російських і західноєвропейських митців. Зокрема, експонували роботи А. Дюрера (серія «Малі страсті»), І. Рєпіна («Євангеліст Іоанн»), М. Нестерова («Тихі води») та ін. [5]. В експонованих творах відображено релігійні уявлення та догмати християнства, а також репрезентовано найпоширеніші в мистецтві сюжети.

Слід зазначити, що різноплановий характер музейної колекції та співпраця з колекціонерами дали змогу варіювати тематику виставок, висвітлюючи різні етапи розвитку як світової, так і вітчизняної художньої культури. Так, на виставці «С. Васильківський і народно-декоративне мистецтво Слобожанщини. Археологія та етнографія краю» (1992) експоновано живопис і графіку цього видатного представника харківської пейзажної школи ХІХ ст. Оскільки митець досліджував етнографію, робив замальовки українського народного орнаменту, представлені на виставці зразки вишивки ХVІІ–ХІХ ст., старовинний народний одяг і кераміка, які надали колекціонери, логічно продовжили живописний відеоряд [8].

Усе сказане дає підстави зробити висновок, що експозиції, які демонструють академічне мистецтво, є важливим засобом виховання, оскільки формують духовно збагачену особистість, котра має естетичний смак. Крім того, ці вернісажі дають уявлення про розвиток світового та національного мистецтва.

Варто зазначити, що із 187 виставок, що репрезентували експонати з музейної колекції, 76 організовано за межами музею [12]. Зокрема, однією з форм роботи цього закладу були пересувні виставки, які демонстрували в різних культурно-освітніх і навчальних закладах Харківщини. Такі виставки мали, по-перше, просвітницьку функцію, будучи частиною загального плану пропаганди мистецтва, а по-друге, популяризували колекцію Харківського художнього музею.

Зібрання ХХМ, крім Харківщини, репрезентували в 1991–2001 рр. на 10 виставках, організованих у Києві, Одесі та Донецьку [12]. Серед них наймасштабнішими стали виставки, які відбулися в межах київських арт-проектів, що мали на меті духовно консолідувати суспільство та підвищити рівень національної свідомості. Такі арт-акції є

необхідними, адже, як слушно зауважив І. Дзюба, саме культура є носієм історичної пам'яті, фактором національного самоусвідомлення й самовираження [4, с. 31]. Тож Харківський художній музей, прагнучи популяризувати культурні надбання, узяв участь у загальноукраїнських арт-акціях. За даними «Книги обліку списків виставок», найбільшою за кількістю експонатів (208) була виставка «Мистецька скарбниця Слобожанщини» (1999), що відбулася в межах арт-проекту «Духовні скарби України». Музей представив західноєвропейську графіку й живопис XVI–XIX ст., китайську порцеляну та бронзу XIX ст., роботи харківських художників XX ст. (серед них заслужений діяч мистецтв УРСР С. Прохоров, народний художник України Н. Вергун та ін.) [10].

Загалом участь у таких проектах є необхідною, бо дає змогу на всеукраїнському рівні продемонструвати масштаб і своєрідність музейної колекції, засвідчити культурний розвиток Слобожанщини як складової частини мистецького життя України.

Крім вернісажів, проведених на території України, 4 виставки репрезентували зібрання ХХМ за кордоном [12]. Хоча, на думку дослідника Л. М. Кононенка, Україна надавала перевагу презентуванню народного варіанта культури, що зумовлено «...з одного боку, «ностальгічним» інтересом діаспори, передусім, до фольклорних і традиційних форм культури, з іншого, – підвищенням уваги розвинутих країн до національної культурної спадщини як елемента протидії нівеляційним тенденціям» [6, с. 65]. Проте констатуємо всупереч цьому твердженню, що з чотирьох виставок тільки одну – «Українська вишивка» (1993), репрезентовану на фестивалі українського мистецтва в м. Мідлтаун (США), присвячено традиційному мистецтву [12]. На інших виставках демонстрували твори професійних вітчизняних митців дореволюційного та радянського періодів. Наприклад, 1998 року в Фінляндії на виставці «І. Репін: відомий і невідомий» представили 20 картин із музейної колекції [9]. Ці вернісажі мають велике значення, бо створюють авторитет не тільки музею, але й України в цілому, демонструючи дбайливе ставлення до мистецького надбання.

Виставкова діяльність ХХМ полягала в експонуванні не лише музейного зібрання, але й робіт, що не належать до його колекції. Так, згідно з «Книгою обліку виставок» організовано 191 виставку, на яких продемонстровано твори, що надали культурні організації, музейні заклади, а також окремі митці й колекціонери. Наприклад, у 1991–2001 рр. у ХХМ створено 13 експозицій, що репрезентували приватні колекції Харкова. Крім того, відбулося 89 персональних і групових виставок, де продемонстровано твори харків'ян: як зрілих митців, так і молоді [12]. Співпраця з творчою інтелігенцією є суголосною тим завданням, що постали перед Українською державою, яка «...повинна виступати гарантом забезпечення власного майбутнього через розвиток інтелектуального потенціалу, максимальне використання можливостей технокультурних полісів (Київ, Харків, Львів, Одеса, Дніпропетровськ)» [2, с. 44]. Також у зазначений період у ХХМ експоновано 12 персональних виставок робіт сучасних українських митців із Києва, Львова, Одеси й Чернігова. Представники ЗМІ, наприклад журналіст газети «Слобідський край» В. Андрєєва, звернули увагу на виставку робіт ректора Київської академії мистецтв України А. Чебикіна (1993). Зокрема, зауважено про жанр ню, який за радянських часів майже не експонували, бо він не відповідав вимогам художнього методу соцреалізму [1]. Загалом ці експозиції дали змогу пізнати творчість авторів з інших міст, порівняти з харківськими майстрами і взагалі побачити, які тенденції панують в українському мистецтві.

Ще одним напрямком роботи ХХМ стало популяризування такого виду мистецтва, як фотографія. Упродовж 1991–2001 рр. відбулося 20 виставок творів фотомайстрів XIX–XX ст. [12]. Ці виставки показали комплекс різноманітних прийомів фотографування, а світлина різних епох дали змогу порівняти минуле й сучасне.

Крім творів вітчизняних митців, у ХХМ експоновано 54 виставки робіт художників із США, Великої Британії, Німеччини, Японії та інших країн [12], і, зважаючи на «Книгу відгуків», їх схвально оцінили відвідувачі. Зокрема, про експозицію «Графіка німецького експресіонізму» (1999) один із глядачів написав: «Большое спасибо за интересную выставку.

Особенно понравились Дикс, Кокошко, Клее и, конечно, Кандинский» [11, с. 78]. Ці експозиції стали нововведенням у роботі ХХМ, адже за радянських часів «залізна завіса» не допускала такого співробітництва. Завдяки виставкам, по-перше, глядачі отримали змогу збагатити ерудицію, а по-друге, ці заходи свідчили про налагодження культурних зв'язків між Україною та іншими державами.

Однак разом із позитивними змінами, зокрема розширенням тематичного діапазону та встановленням творчих контактів з іноземцями, у діяльності ХХМ були й хиби. Так, за зазначений період відбулося тільки 3 виставки з музеїв України: «М. Бойчук і бойчукізм» із музейних зібрань Києва й Львова (1991), «Живопис і графіка І. Падалки» та «Повернення» із фондів Національного музею України (м. Київ), експоновані 1995 року [12].

Отже, підсумовуючи огляд виставкової роботи Харківського художнього музею зазначимо: в аналізований період він працював результативно, про що свідчить чимала кількість виставок, присвячених як класичному, так і сучасному мистецтву. Слід сказати, що порівняно з комуністичною добою музей розширив тематику експозицій: зокрема, організував виставки, які репрезентували творчість художників, репресованих у 1930-х рр., іноземне мистецтво та інші заходи, спрямовані на світоглядне самовизначення відвідувачів, розширення їхніх інтелектуальних обріїв. Загалом виставки підтвердили, що ХХМ як культурний осередок здатний впливати на інтелектуальний і духовно-моральний розвиток глядача.

Література

1. Андреева В. Графіка і фото / В. Андреева // Слобідський край. – 1993. – 21 вересня.
2. Горбатенко В. П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть: Монографія / В. П. Горбатенко. – К.: Вид. центр «Академія», 1999. – 240 с.
3. Графічна школа І. Падалки. Харків. 1920-ті роки: Каталог виставки, присвяченої 100-річчю від дня народження художника. – Х., 1994. – 19 с.
4. Дзюба І. До концепції розвитку української культури / І. Дзюба // Між культурою і політикою: Зб. праць. – К.: Вид. «Сфера», 1998 – С. 28–37.
5. Евтушенко С. Библия в искусстве/ С. Евтушенко // Время. – 1992. – 4 февраля.
6. Кононенко Л. М. Проблеми сучасного розвитку української культури: національні і космополітичні аспекти / Л. М. Кононенко // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2000. – № 2. – С. 62–67.
7. Культурна політика в Україні: аналітичний огляд / О. А. Гриценко, Г. О. Андрес, І. С. Булкіна та ін.; ред.-упоряд.: О. А. Гриценко: Український центр культурних досліджень. – К.: УЦКД, 2007. – 160 с.
8. Мизгіна В. Присвячено рідному краю / В. Мизгіна // Слобідський край. – 1992. – 29 жовтня.
9. Науковий архів Харківського художнього музею. Справа № 480. Книга обліку списків виставок. 1998 р.
10. Науковий архів Харківського художнього музею. Справа № 489. Книга обліку списків виставок. 1999 р.
11. Поточний архів Харківського художнього музею. Книга відгуків. 1991–2005 рр.
12. Поточний архів Харківського художнього музею. Книга обліку виставок. 1990–2002 рр.